

De Synode van Dordrecht 1618 – 1619

2018 – 2019

Een 17de -eeuwse Europese topconferentie in Dordrecht

Op 13 november 2018 is het 400 jaar geleden dat de Synode van Dordrecht begon. Dit was de eerste en enige internationale protestantse kerkvergadering in de vroegmoderne tijd. Veel Dordtenaren, en veel Nederlanders, hebben geen idee meer hoe 'revolutionair' de Synode van Dordrecht van 1618-1619 was. En hoe groot de invloed op onze cultuur en natuurlijk op het protestantisme. En in tegenstelling tot wat we vaak denken, beïnvloedde de Synode niet alleen 'ons kleine calvinistische polderland', maar werkte ook door in Noord-Amerika, Zuid-Afrika en Indonesië. Zelfs vandaag de dag nog, op 10.000 kilometers van Nederland in Dort College USA, is de herinnering aan de Dordtse synode nog springlevend.

Het gewicht van de Synode werd destijds onderstreept door de internationale betrokkenheid. De beste calvinistische theologen uit de Republiek, Engeland, Duitsland en Zwitserland kwamen een half jaar lang bijeen in Dordrecht. De Europese calvinistische familie was daarmee bijna compleet aanwezig. Opvallend was de afwezigheid van Franse Hugenoten; zij mochten niet deelnemen van hun katholieke koning. Hun stoelen bleven leeg.

Calvijn was naast Luther een van de belangrijkste Europese kerkhervormers in de 16de eeuw, wiens invloed nog immer doorwerkt. Calvijn is weliswaar nooit in Dordrecht geweest, en was allang gestorven toen de Synode begon, maar zijn gedachtegoed viel in de Lage Landen in vruchtbare aarde. Het calvinisme was tot 1796 de officiële religie van Nederland en ook daarna symbolisch voor de Nederlandse identiteit. De meerderheid van de Nederlanden was weliswaar katholiek, maar de calvinisten vormden een zeer invloedrijke groep Nederlanders, goed vertegenwoordigd in de regentenklasse. Het bestuursmodel van de Republiek en de Gereformeerde Kerk was een inspiratiebron voor de latere democratie in de Verenigde Staten.

De calvinistische trekjes van Nederland hebben tegenwoordig steeds minder met religie te maken, en meer met hoe we ons gedragen, met onze manier van doen, met onze cultuur. We spreken daarom binnen het programma 400 Jaar Synode van Dordrecht van 'cultuurcalvinisme'.

Waarom in 1618/19 een Synode?

Wanneer tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) een bestand van twaalf jaar wordt afgekondigd, komen sluimerende politieke en religieuze conflicten hevig aan de oppervlakte. Stadhouder Maurits stelde politiek orde op zaken, zijn tegenstander Oldenbarnevelt werd gearresteerd en later ter dood veroordeeld. De Staten-Generaal gaven ook opdracht tot het houden van een Synode om te beslissen over het totaal uit de hand gelopen theologisch conflict tussen zgn. remonstranten en contraremonstranten, ook wel rekkelijken en preciezen genoemd. Met de blik van nu, ging het conflict slechts over een theologisch nuanceverschil. Maar destijds dacht men daar anders over en ging het hard tegen hard. De Synode moest duidelijkheid brengen over de toekomst van de calvinistische kerk in de jonge Republiek der Verenigde Nederlanden. Politiek en religie waren in die dagen nauw verwant. Dordrecht kreeg de eervolle taak de Synode te organiseren. Sindsdien is de naam van de stad voor eeuwig verbonden met dit internationale evenement.

De vergadering duurde ruim een half jaar, en had maar liefst 180 zittingen. De oplossing voor de verdeeldheid verdient geen schoonheidsprijs: de remonstranten werden uit de vergadering gezet omdat een inhoudelijke discussie onmogelijk bleek. Het conflict werd dus niet opgelost, maar een escalatie was voorkomen. De remonstranten stichtten de Remonstrantse Broederschap, een nieuwe kerk die zich tot op de huidige dag presenteert als een vrijzinnig alternatief voor de christelijke orthodoxie.

Zo werd in Dordrecht het calvinisme en de rol van de kerk in de samenleving begin 17de eeuw vastgelegd. Daarnaast besluit de Synode tot het vertalen van de Bijbel vanuit de originele talen naar het Nederlands. In 1637 verschijnt de zogenaamde Statenbijbel, die blijvende invloed heeft op de Nederlandse taal.

Vervolgens verspreidde het gedachtegoed zich onder andere met de handelscompagnieën over de wereld; en later opnieuw met de emigratie en zending in de 19de en de 20ste eeuw.

De Dordtse Leerregels, de belangrijkste besluiten van de Synode, hebben een vorm en een stelligheid waar de 21ste-eeuwse Nederlander moeite mee heeft. Toch gaan ze over nog altijd actuele vragen zoals de keuzevrijheid van de mens. In Azië, zelfs in China en Zuid-Korea, bloeit het protestantisme. Aan de VU

De Synode van Dordrecht 1618 – 1619

2018 – 2019

bestuderen regelmatig studenten uit die landen de 'Dordtse traditie'. De Synode staat daarmee nog altijd als een huis; hier in onze stad is 400 jaar geleden geschiedenis geschreven en daar mag je als inwoner van Dordrecht best trots op zijn.

Stedelijke initiatieven

Binnen het programma over 400 jaar Synode van Dordrecht is er alle ruimte voor initiatieven vanuit de burgerij. Kerken zijn uiteraard vrij om met eigen doelstellingen programma's te ontwikkelen; we vermelden ze graag in onze communicatie. Voor burgerlijke initiatieven is er budget beschikbaar.

Het programma gaat over 'de invloed van de Synode op onze stad en de Nederlandse cultuur – met soms een blik naar hoe de synode in andere landen uitwerkte. We nodigen Dordtse initiatiefnemers uit om mee te doen en met projectvoorstellen te komen in relatie tot de drie onderstaande thema's:

Identiteit: cultuurcalvinisme

Dit thema gaat over de invloed van het calvinisme op identiteit, zowel in het verleden als in deze tijd. Hoe kreeg en krijgt het calvinisme vorm in het dagelijks leven? Wat was en is die calvinistische manier van leven?

Diverse historici wijzen op de rationaliteit en de nadruk op het individu binnen die calvinistische cultuur. In 'De protestantse ethiek en de geest van het kapitalisme' (1929) laat de Duitse socioloog Weber zien hoe vooral het protestantisme met zijn ethiek van hard en succesvol werken de ontwikkeling van de vrije markt heeft begeleid: in naam van God geld verdienen, winst maken en woekeren met materiële goederen. Nog immer een fascinerende stelling.

De koppeling van calvinisme en Nederlands volkskarakter is vooral een prestatie van de gereformeerde voorman uit de 19de eeuw Abraham Kuypers. Hij legde bijvoorbeeld de relatie tussen vrijheid en protestantisme: die zou het meeste bloeien in het protestantse Nederland, Engeland, Zwitserland en de Verenigde Staten.

De calvinistische cultuur vond ook zijn expressie vanaf de 17de -eeuw in kunst, architectuur en vormgeving. De kerk en het hof waren eeuwenlang de belangrijkste opdrachtgevers van kunstenaars geweest, en die kerkelijke rol eindigde grotendeels en abrupt met de Reformatie. In de kerken draaide vanaf dan alles om het woord. Wat daarvan afleidde, werd gewoonlijk uit de kerk verwijderd of met de witkwas overgeschilderd. Pieter Saenredam, een beroemde 17de -eeuwse schilder, heeft deze 'lege' kerkinterieurs schitterend geportretteerd. De burger trad nu op de voorgrond in de Republiek als begunstigers van zowel de beeldende kunst, letterkunde als muziek. Zijn, soms moralistische wereldbeeld, wordt weerspiegeld in portretten, interieurs, stillevens, landschappen, stad- en zeegezichten, et cetera. Het werd later het iconisch beeld voor Hollands Gouden Eeuw.

In de Gouden Eeuw werd er in de huiselijke kring muziek gemaakt, vooral ook omdat men het musiceren in de kerk verbood. Het werd zelfs toegejuicht om thuis muziek te maken. Zo werden er psalmen meerstemmig gezet om in huiselijke kring te zingen, en later werden ze gezet voor meerstemmig huisorgel. Dit instrument werd zeer populair.

Ter relativering: de culturele tegenstelling tussen calvinisten en katholieken was niet absoluut. Zo kon het bijvoorbeeld zijn dat de beroemdste 17de -eeuwse en katholieke componist, Sweelinck, de hervormde kerkdiensten opluisterde in de Amsterdamse Oude Kerk, en psalmen op muziek zette.

Maar soms ontstond profileringsdrang: de calvinistische identiteit wordt bijvoorbeeld in de 19de eeuw uitgedaagd in een architectuurstrijd tussen katholieke en protestantse architecten.

In de 20ste eeuw bloeit het industrieelontwerp, sober of minimalistisch, soms programmatisch en functioneel, dat in de laatste decennia een bloei doormaakte en als Dutch Design de wereld over ging. Maar ook ontwikkelde Nederland een herkenbare traditie in fotografie en de filmdocumentaire; kunstvormen waarin het nuttige en het aangename worden verenigd.

Taal

Dit thema ligt direct in het verlengde van het vorige. We lichten het eruit vanwege de grote betekenis van taal binnen voor onze identiteit. Het richt zich specifiek op initiatieven die gaan over taal, taalvernieuwing en literatuur.

De Synode van Dordrecht 1618 – 1619

2018 – 2019

Taal speelt een hoofdrol in de Reformatie en de protestantse cultuur. De Bijbel en het gesproken woord stonden en staan centraal in de protestantse kerk. Zelf de bijbel kunnen lezen, maar dan wel in de juiste vertaling, was daarom destijds van het hoogste belang, en alfabetisering of onderwijs stond hoog op de agenda. Natuurlijk moest de bijbel in de landstaal worden uitgegeven. Dat was niet nieuw, maar de impact was groot door de pas uitgevonden drukpers; deze draaide vanaf de 16de eeuw op volle toeren.

De opdracht van de Staten-Generaal, op verzoek van de Synode, voor het vertalen van de Bijbel in de Nederlandse taal was van grote betekenis op de ontwikkeling van een Nederlandse standaardtaal. Het lijkt ook een politiek project dat de zeven provincies met taal moest verenigen. De ene streek kon destijds de andere soms moeilijk verstaan. Een officiële taal waarin iedereen zich kon herkennen, zou daar een einde aanmaken en de landsdelen meer tot eenheid brengen.

Dat vergde een grote creativiteit en de vertalers lijken daar wonderwel in geslaagd. Er is van daaruit een rijke volkstaal ontstaan met tal van metaforen en uitdrukkingen ontleend aan de Statenvertaling. 'Als een dief in de nacht', of 'een lust voor het oog'. De manier van uitdrukken beïnvloedde onze manier van denken, spreken en literatuur.

Literatuur en maatschappij waren in de 17de eeuw sterk op elkaar betrokken. Naast de Statenbijbel hadden de 17de-eeuwers de verzamelde werken van Zeeuwse Dordtenaar Jacob Cats in huis. Levenslessen, moraliteit, tegeltjeswijsheden en een opgeven vingertje, moesten de burger op het rechte pad houden.

In de Nederlandse volksmond en tal van publicaties wordt calvinisme nog immer geassocieerd met moraliteit, met zuinigheid, soberheid, zelfbeheersing en kuisheid, arbeidszin, verantwoordelijkheidsgevoel, en betrouwbaarheid. Maar ook met vrijgevigheid en vrijwilligerswerk. Of, weer wat minder flatteus met betweterigheid en moralisme, of nog negatiever met dogmatisme, krenterigheid, bekrompenheid en gebrek aan levensvreugde.

Die overvloed aan moraliteiten, een grote traditie van welsprekendheid, en een voorliefde voor de combinatie van lering en vermaak, lijkt een rijke voedingsbodem te hebben opgeleverd voor een eigen cabaretttraditie. Is het toeval dat veel cabaretiers uit de protestantse hoek komen?

Stedelijke gastvrijheid

Dit thema is voor initiatieven die Dordrecht als gastvrije stad willen profileren.

Dordrecht leek zich zeer bewust van de historische betekenis van de Synode voor de reputatie van de stad: de promotie van de Synode was city marketing 'avant la lettre'. Het stadsbestuur voelde zich verantwoordelijk voor de eer van het land. Na de synode gaf het de schilder Pauwels Weyts de Jonge de opdracht een groot schilderij van de opening van de Synode te maken voor de hal van het stadhuis (recent gerestaureerd en nu te zien in het Dordrechts Museum). Hij maakte daarbij gebruik naar een gravure uit 1619 van Francois Schillemans. Die afbeelding werd van iconische waarde voor Dordrecht toen deze later in bijbeluitgaven werd afgedrukt en zo de wereld over ging.

De 'hospitality' was van hoog niveau: de buitenlandse gasten werden bij aankomst hoffelijk begeleid, en kregen een eigen, Frans gesproken openingspreek in de Augustijnenkerk. De stad lag er in 1618 piekfijn bij: de plek van aankomst van de gasten was het Groothoofd. De Groothoofdspoort was verfraaid met een stedemaagd, en bezoekers konden vanaf een zgn. 'Draaiom' bij de vergaderlocatie in de Kloveniersdoelen de stad van bovenaf bewonderen. Herbergiers deden die periode goede zaken. De Synode was openbaar toegankelijk, en trok ook belangstelling van bezoekers van buiten de stad. Beroemde theologen werden zelfs om hun handtekening gevraagd. Ook burgers gaven onderdak aan de eerbiedwaardige gasten uit binnen- en buitenland.

En na afloop van de Synode bood het stadsbestuur hen een groots diner aan. Wat men at en dronk in die dagen? Wellicht is dat nog te achterhalen, maar anders biedt de geschiedenis vast wel inspiratie; zoals het eerste Nederlandse kookboek geschreven door de 17de-eeuwse Dordtse inwoner Battus, of de schilderkunst uit die eeuw met afbeeldingen van rijk gedekte tafels.